

OD LJUDSKE POBOŽNOSTI K ZAČETKOM SEKULARIZACIJE. BREŠKE VASI OD 17. DO ZAČETKA 20. STOLETJA

Marta VERGINELLA

asistentka, Oddelek za sociologijo, Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 2, SLO
assistente, Dipartimento di sociologia, Facoltà di filosofia, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 2, SLO

IZVLEČEK

Prispevek obravnava versko življenje v breških vaseh v tržaškem zaledju med 17. in začetkom 20. stoletja. Tako iz cerkvenih kot oporočnih virov je razvidno živahno versko udejstvovanje breškega prebivalstva v potridentinskem času in postopno opuščanje oblik baročne pobožnosti v 19. stoletju. Na prehodu iz 19. v 20. stoletje z razkrojem družbe starega režima in z uveljavljanjem novih vedenjskih modelov je breški kler izgubil svojo osrednjo socialno in politično vlogo. Navzočnost transcendentnega je v vsakdanjem življenju breškega prebivalstva pridobila značaj dodatnega in nenujnega.

V družbi starega režima je versko čutenje prežemalo vsakdanje življenje s svetim in postavljalo v ospredje človekovo pripravo na snidenje z onostranstvom in Bogom. F. Lebrun, ki oporoko označi kot "une véritable pratique de dévotion, recommandée par tous les auteurs spirituels", trdi, da lahko v oporočnem dejanju in še posebej v nabožnih oporočnih klavzulah prepoznamo eno izmed oblik ljudske pobožnosti.¹ Dokler je bila oporoka še predvsem versko dejanje, se je v njej izražala človekova potreba po zagotovitvi odrešenja že v času tuzemskega bivanja. S perspektive vernika-oporočitelja je bila akt, ki je jamčil zveličanje njegove duše in pisno potrdil pogodbo med oporočiteljem, njegovimi dediči in volilojemniki ter Cerkvijo oziroma Bogom. Verskega dela oporoke, to je *raccomandatio animae* in nabožnih volil, namreč ne kaže obravnavati s stališča "razsvetljenega", sodobnega opazovalca, ki v verski gorečnosti in verskih naložbah prepoznava le izraz zaočalosti tradicionalnega človeka in njegovo podrejenost nadnaravnemu, svetemu. Tradicionalni človek je svojo podvrženost naravi priznaval v prepričanju, da božja sila, ki deluje v njej in prek nje, določa tudi njegovo bivanje. Življenje in smrt posameznika kot dela narave

sta bila v družbi starega režima odvisna od božje volje, delujoče v kozmosu.

Bilo bi napak, ko bi v ljudskem, tradicionalnem pojmovanju sveta hoteli videti le sad pomanjkljivega tehničnoznanstvenega poznavanja naravnih pojavov. V religiozni naravnosti tradicionalnega človeka, kot pravi M. Eliade, lahko prepoznamo "tehniko upravljanja kozmične cikličnosti."² Tradicionalni človek kategorije nadnaravnega ni ločeval od kategorije naravnega, ker njegova vizija sveta ni priznavala meje med naravnim in nadnaravnim. V njej ni bilo ostro začrtane ločnice med naravnim in nadnaravnim, med svetim in nesvetim, med človeškim in božjim, kot tudi ne med življenjem in smrtjo. Sklicevanje na nevidne sile v tradicionalnem okolju potemtakem ne gre razumeti toliko kot pribežališče nevednosti, h kateremu se ljudje zatečejo vsakokrat, ko v svojih vsakodnevni opravkih trčijo ob neznano, ki si ga ne znajo pojasniti, temveč bolj kot način nadzorovanja tuzemske stvarnosti. Za tradicionalnega človeka vera v Boga ni bila predmet izbire, temveč neogibna in samoumevna danost: predvsem tradicije same, z njo pa njenih verovanj, ki so brisale ločnice med človeškim in naravnim, med naravnim in nad-

1 F. Lebrun, *Les Réformes. Dévotions, Histoire de la vie privée*, III. knjiga, Édition du Seuil, Paris, 1986, str. 93.

2 Glej: M. Eliade, *Traité d'histoire des religions*, Payot, Paris, 1968.

naravnim in med nadnaravnim in svetim.³

Do vse ostrejšje ločitve med sedanjostjo in večnostjo in do zavrnitve arhaične kozmogonije je v 17. stoletju prišlo z nastopom "modernega", "zahodnega" človeka, trdijo zgodovinarji. S profiliranjem "modernega" človeka je vizija neogibne vrnitve v Očetovo okrilje oslabela. Čeprav je natančna opredelitev prelomnega obdobja, ko se je tradicionalno pojmovanje med najrevnejšimi plastmi prebivalstva umaknilo pred moderno, razsvetljsko naravnano koncepcijo človeka in sveta, predmet kontroverznih mnenj, lahko z gotovostjo trdimo, da so ruralna območja ostala dalj časa od urbanih zvesta tradicionalni viziji bivanja, v kateri je bila verska vnama posameznika in skupnosti zagotovilo za blagodejni poseg božjega v človeške zadeve. Versko čutenje kot odnos s svetim je bilo v tradicionalnem vrednostnem sistemu stvar menjave in trgovanja med ljudmi in Bogom: "Sveto ponikne v menjalnem razmerju med ljudmi in bogovi, ki ga določa odnos daj-dam: 'Po tej razlagi (lógos) bi torej svetost (hosiótes) utegnila biti znanje (epistéme) o prošnji in dajanju bogovom.' (14d.) Bogove prosimo za to ali ono, molimo, od bogov pričakujemo določene usluge, v zameno pa opravljamo obrede darovanja oziroma žrtvovanja."⁴ Kot oblika pridobivanja jamstva za redno obnavljanje naravnega cikla in s tem kontinuiranega razpolaganja s sredstvi za preživetje se je verska naložba tradicionalnemu človeku zdelala smiselna in celo nujna, saj je zagotovitev naravne cikličnosti pomenilo omejevanje ekzistencialne negotovosti in tesnobe.⁵ Po navodilih cerkvene pastorale je moral vernik prejem božje milosti poplačati z dvojnim povračilnim darom, z versko gorečnostjo in denarjem. Bogu "všečen" je namreč postal le z molitvijo in darovi, ki so dokazovali njegovo pobožnost, hkrati pa potrjevali njegovo osvobojenost od vezi z materialnimi dobrinami tostranstva. V verskih naložbah se je po eni strani zrcalila moč Cerkev, po drugi pa predanost individua Bogu. "Svinjsko" imetje, ki ga je Bog naklonil posamezniku, je bilo treba pravočasno zapustiti, kot nam zgovorno priča uvodni obrazec v oporoki Meniga Croatica iz leta 1727: "Dove giacendo in letto il Menigho

Croatich sano per l' Iddio grazia di mente, senso, udito, et intelletto, aggravato solam.te d' infermità di Corpo e sapendo, che ad ogni Nato convenga una volta morire la Morte Certa, poi incerta L' hora di quella; et per essere in età molto avanzata dubitando essere pervenuto da qualche accidente di Morte improvvisa ha voluto, et vole mediante il suo Testam.to Pubblico, quod dicitur sine scriptis disporre di quella porca facoltà concessali dal Sommo Iddio ..."⁶

Po tridentinskem zboru je cerkvenim prelatom postalo jasno, da je verska prenova družbe možna le, če se bo vsakdanje življenje vseh družbenih slojev prepajilo z verskim čutenjem. Da bi to dosegla, je potridentska pastorala, ki je v nauku o sodnem dnevu izoblikovala eno od svojih osrednjih tem, še izraziteje kot v preteklosti začela gojiti kolektivno tesnobo in strah pred pogubo, hkrati pa je v pobožni praksi in verskih naložbah, kakršna so bila tudi nabožna volila, kazala možnost zveščanja. Ne gre pozabiti, da je potridentska evangelizacija versko neizobraženega podeželskega prebivalstva različnih območij katoliške Evrope, ki je kljub večstoletni dejavnosti cerkvene institucije živelo na robu življenja verske skupnosti in njenega kolektivnega čutenja, potekala izredno kapilarno in v spoštovanju tridentinskih smernic. Že v času papeža Gregorja XIII. (1572-1585) so škofje dobili osnovna navodila za izpeljavo verske obnove.⁷

V tržaškem zaledju je potridentska evangelizacija doživela svoj razcvet na začetku 17. stoletja, njen vpliv pa je trajal, dokler posamezna ruralna območja niso podlegla vplivu sekularizacijskih teženj. Reorganizacija cerkvene mreže in boljša izobraženost tedanjega svetnega klera sta v tem času okrepili odnose med cerkveno institucijo in verskim občestvom, hkrati pa spodbudili živahen dialog med cerkveno hierarhijo in najširšimi sloji laikov.⁸ Tridentinski koncil je zastopnikom "Najvišjega" poveril vlogo nadzornikov in garantov moralnega življenja skupnosti, v kateri so opravljali svoje dušnopastirsko delo.⁹ Župnik je na zahtevo Cerkev postal posrednik novih vedenjskih modelov, ki so krepili vez med Bogom in verniki in z oživljanjem nadnaravnega

3 A. Dupront, *Du Sacré. Croisades et pèlerinages. Images et langages*, Gallimard, Paris, 1987, str. 463-464.

4 T. Hribar, *Tragična etika svetosti*, Slovenska matica, Ljubljana 1991, str. 88. O darovanju ostaja temeljna študija M. Maussa, *Essai sur le don, Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques*, Sociologie et anthropologie, Puf, Paris, 1968.

5 S. Guzzi, *Le logiche del progresso e del popolo*, Doktorska disertacija, Univerza v Baslu, marec 1992, str. 145.

6 Župnijski arhiv Dolina (od tu naprej ŽAD), Menigho Croatic, 7.11.1727, fasc. Testamenti.

7 Glej: M. Benedik, *Cerkvene razmere na Slovenskem ob prihodu jezuitov, Jezuiti na Slovenskem*, Zbornik simpozija, Ljubljana, 1992, str. 14.

8 R. Bizzocchi, *Clero e Chiesa nella società italiana alla fine del Medio Evo*, M. Rosa (ured.), *Clero e società*, Laterza, Roma/Bari, 1992, str. 7.

J. Delumeau, *De l'aujourd'hui à l'hier de l'Occident chrétien, XVIe-XVIIIe siècles*, B. Pflongeren (ured.), *La religion populaire, Approches historiques*, II. knjiga, Éditions Beauchesne, Paris, 1976, str. 99-107. Glej: F. M. Dolinar, *Cerkveni in politični okvir delovanja jezuitov na Slovenskem v 17. in 18. stoletju*, Jezuiti op. cit., str. 38.

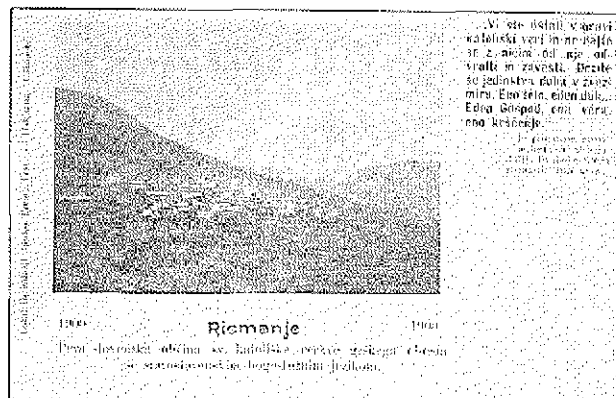
9 O duhovniku kot funkcionarju idealnega piše M. Launay, *Le bon prêtre. Le clergé rural au XIXe siècle*, Aubier, Saint-Amand-Montrand, 1986, str. 9 in str. 84.

občutenja sveta osmišljali delovanje posameznika na zemlji. Proces zblíževanja nebes in zemlje, ki ga je potridentska Cerkev na novo opredelila, se je namreč uresničeval s strožjim nadzorom nad verskim življenjem, v katerem sta spoved in sprejemanje zakramentov postala poroka za učinkovito delovanje klerikov in predpogoja ljudske pobožnosti nasploh. Zlasti na podeželju je duhovnik, še izraziteje kot v predtridentinskem času, postal vodnik zavesti, spovednik, ki mu je bilo kot posredniku med tuzemstvom in onstranstvom dano, da odpušča grehe in na ta način pripravi dušo na zveličanje.

Zunanje oblike verskega življenja v potridentskem času namreč ne bi doživele takega razcveta, kot ga so sicer, če ne bi kler v v njihovo središče postavil priznanja grehov in vplival strah pred pogubo v peklju.¹⁰ Spoved je utrjevala vez med grešnikom in božjim namestnikom, medtem ko je "pastorala strahu" prepričevala vernika o smiselnosti in nujnosti rednega spovedovanja kot najbolj učinkovitega načina omilitve trpljenja duše v vica. Kot je bil duhovnik dolžan grešniku naložiti pokoro za storjene grehe, mu je v božjem imenu moral tudi odpustiti in nakazati pot zveličanja ter načine pridobivanja božje naklonjenosti; prevzemal je vlogo dobrohotnega in hkrati strogega očeta, zdravnika in sodnika duše, ki je grešnika po eni strani poučil o nevarnostih grešnega življenja, po drugi pa mu nakazal možnost kesanja, mu določil pokoro in mu milostno odpustil. Iz bojazni, da bi prestrogo naravnana pastorala oddaljila grešnike od spovedi, je potridentska Cerkev duhovnikom narekovala zmernost.¹¹

S stališča dobrohotnega dušnega pastirja, ki se je zavzemal za zveličanje vseh svojih ovčic, je bila oporočka z *raccomandatio animae* in nabožnimi volili eno od sredstev, s katerimi je vernik določil svoj položaj v srečanju z Bogom. Na papirju zabeleženo priporočilo duše Bogu in Cerkvi namenjeno volilo sta ovekovečila versko gorečnost individuuma in preprečila kakršnokoli obliko sprenevedanja ob njegovi smrti tako s strani sorodnikov kot s strani cerkvene institucije. Izhajati moramo namreč iz dejstva, da je duhovnik kot posrednik med tuzemstvom in onostranstvom in kot najpomembnejši predstavnik tuzemskih oblasti na vasi, kjer izobraženih ni bilo veliko, bil nešteto krat dejavno so-

udeležen pri beleženju oporočnega akta. V Bregu so bili duhovniki vse do začetka 19. stoletja najpogostejši zapisovalci oporočnih izrekov krajanov. V nekaterih vaseh, na primer v Mačkovljah, je duhovnik poslednjo voljo zapisoval še sredi 19. stoletja. In lahko si predstavljamo, da so duhovniki kot zapisovalci poslednje volje, poskrbeli, da oporočitelj ni le priporočil duše, temveč je za to, da bi bilo njegovo zveličanje bolj gotovo, primerno obdaril tudi cerkevno institucijo.

Pri spodbujanju te in tudi drugih oblik izkazovanja verske vneme, ki so prepojile vsakdan kmečkega prebivalstva, so pomembno vlogo odigrali cerkveni redovi. L. Châtellier meni, da šolanje svetne duhovščine in teritorialna reorganizacija cerkvene institucije po tridentiskem koncilu nista prispevali k verski prenovi katolištva v tolikšni meri, kolikor je k njej prispevala apostolska dejavnost, ki je pod okriljem jezuitskega in ostalih meniških redov potekala na celotnem katoliškem teritoriju. Pripadniki Loyolovega reda so namreč delovali v prepričanju, da se mora Cerkev prilagoditi posvetni družbi, če jo želi versko prenoviti: le vzpostavitev novega razmerja med klerom in laiki je lahko zagotovila prenovo verskega življenja med najširšimi plastmi prebivalstva. Z misijonsko dejavnostjo, pridiganjem, oznanjevanjem verskih resnic, podeljevanjem zakramentov in branjem sv. pisma na trgih in ulicah so jezuiti v skladu z vizijo verske obnove pobožnost spodbujali še posebno med tistimi, ki se sicer versko

¹⁰ Lateranski koncil je že leta 1215 uvedel obvezno spoved, vendar je ta šele po tridentinskem koncilu postala sestavni in obvezni moment verskega življenja. Glej: F. Berriot, *Directeurs des consciences et confesseurs dans la tradition tridentine d'après la vie et les oeuvres manuscrites de l'abbé Cassegrain (1693-1771), Les intermédiaires culturels, Actes du Colloque du Centre Meridional d'Histoire Sociale, des Mentalités et des Cultures, Publications Université de Provence, Aix-en Provence, 1978, str. 41-58.*

¹¹ Lik duhovnika kot dobrohotnega očeta, ki odpušča in daje odvezo zablodelim sinovom, je zasenčil, kot trdi J. Delumeau, podobo avtoritarnega očeta, t. i. *patra familias*, ki samovoljno vlada svojim ovčicam. Dušni pastir kot dober in razumevajoč oče je dobil svojo personifikacijo v sv. Jožefu (J. Delumeau, *L'aveu et le pardon*, Fayard, Paris, 1992, str. 8). Glej tudi: H. Mendras, *Sociétés paysannes. Éléments pour une théorie de la paysannerie*, Armand Colin, Paris, 1976, str. 105.

P. Zovatto, ko poskuša opisati lik istrskega duhovnika, ugotavlja, da je le-ta deloval kot vodnik-glavar v okolju, v katerem se je versko čustvo združevalo z globalno metafiziko, navdihovalo življenje ter ga prežemalo s svetim (P. Zovatto, *Cattolici e cattolicesimo in Istria tra ' 800 e ' 900*, P. Zovatto (ured.), *Istria religiosa*, 19, 1989, str. 28).

niso udeleževali. Vernike so navajali k opravljanju vsakodnevne obvezne jutranje molitve in k večernemu ispraševanju vesti, k rednemu spovedovanju in obhajanju, k vsakodnevni obiskovanju svete maše, zornic, večernic, procesij in romanj. Prepričanje jezuitskih redovnikov, da so verske kongregacije laikov najbolj uspešna oblika širjenja Kristusovega nauka, se je že na prehodu v 16. stoletje izkazalo za pravilno.¹²

V teku 17. stoletja so prizadevanja jezuitskega reda tudi v Trstu in njegovi bližnji okolici obrodila nezamisljive sadove. Ob škofu in duhovnikih so jezuitski redovniki postali nosilci verske prenove in poglavitni pobudniki nastanka verskih bratovščin. Jezuitska apostolska dejavnost se je na Tržaškem začela leta 1619, po ustanovitvi jezuitskega kolegija, ki je deloval v Trstu vse do ukinitve reda v letu 1773. Tako med mestnim kot med podeželskim prebivalstvom so jezuiti opravljali katehezo z namenom, da bi ga oddaljili od praznoverja in nepravilnega prejemanja zakramentov. V Trstu so katehizirali v treh jezikih, v italijanščini, nemščini in slovenščini, in v cerkvi Brezmadežne je bil stalno nameščen "kranjski" pridigar.¹³ Njegove jutranje pridige so poleg v mestu živečih Slovencev, obiskovali tudi okoliški prebivalci, ki so prihajali v mesto zaradi trgovskih in drugih opravkov. Čeprav se v župnijskem arhivu v Dolini ni ohranila dokumentacija, ki bi zgovorneje pričala o jezuitskem delovanju v Bregu, lahko o njihovem vplivu sklepamo že po sami razvejanosti in oblikah tamkajšnjega verskega življenja v 17. in 18. stoletju. Misijonarska vna jezuitov se je namreč udeleževala v spodbujanju svetniških kultov, zlasti Marijine pobožnosti in češčenja sv. Jožefa. Slednji je kot poseben priprošnjak za srečno smrt in varuh pred kugo še posebej obeležil versko življenje breškega prebivalstva.¹⁴

Poleg jezuitov so pri spodbujanju verske gorečnosti in ustanavljanju verskih kongregacij na tržaškem podeželju pomembno vlogo odigrali tudi frančiškani in kapucini. Tako v Trstu kot v Kopru in Miljah so frančiškani že od poznega srednjega veka delovali kot pridigarji in spovedniki. Njihova dejavnost je trajala vse do leta 1785, ko so avstrijske oblasti ukinitile red. Med mestnim in okoliškim prebivalstvom so širili versko pobožnost in prepričanje, da so dobra dela in miloščina v obliki denarnega odkupa zagotovilo za zveličanje. Iz breških

oporok zveemo, da se je v 17. in 18. stoletju za prehod duše pokojnika iz tostranstva v onstranstvo razširila navada priprošnje sv. Frančišku. Leta 1678 je Lucija žena Hermagore Mejak iz Doline odredila, da mora njen pobožni mož ali kdo drug v njegovem imenu obiskati Assisi in tam primerno poskrbeti za prehod njene duše.¹⁵ Podobno kot Mejakova so tudi drugi Brežani in Brežanke zapuščali denar, zemljo ali druge premičnine za potovanje v Assisi, ki naj bi ga sorodnik ali kdo drug opravil v olajšanje oporočiteljeve ali oporočiteljčine duše. Med različnimi nabožnimi volili, ki jih je leta 1706 Mihael Zobec iz Boljunca namenil cerkvi sv. Urha v Dolini, cerkvi na Sveti gori, ki so jo upravljali frančiškani, cerkvi Matere božje na Pečah, oltarju sv. Mihaela nadangela, bratovščini sv. Egidija in bratovščini sv. Janeza Krstnika, dobimo tudi 10 dukatov oziroma majhno njivo, v primeru, da tedaj ne bi bilo denarja pri hiši, za tistega, ki ga bodo njegovi trije dediči poslali v Assisi: "Lascia e lega per l' anima sua a S.to Francesco d' Assisi Duc.ti: 10: i quali dovranno li tre Eredi contribuire il detto denaro a ch' andrà, e in loco di mancanza lascia un cappelto a Salamunovez, a chi farà detta strada e passo."¹⁶

Ko je Marinka žena Toneta Žerjaja iz Boršta leta 1751 svojega moža imenovala za univerzalnega dediča, ga je tudi obvezala, da pošlje pobožno dušo v Assisi. V svetišču posvečenem sv. Frančišku naj bi pobožnjak plačal 8 zadušnic za blagor njene duše. Romanje v Assisi v korist oporočiteljčine duše je bilo le eno izmed njenih nabožnih volil. Druga so zadevale frančiškane na Sveti gori in tržaške kapucine. Štirideset zadušnic pa naj bi njen mož plačal sčasoma in po svoji svobodni presoji.¹⁷ Bratranču Simonu je Nikolaj Petaros iz Boršta leta 1727 zapustil travnik v Tupolah. Podedoval naj bi ga sicer šele po smrti oporočiteljeve žene, potem ko bo poskrbel za obisk slavnega sv. Frančiška v Assisiju v olajšanje njegove duše in za dve maši namenjenim svojim pokojnim staršem: "il Prato in Tupolach lascia doppo la morte di sua Moglie, al Simon Petaros suo cugino con ordine, che doverà mandare una Persona per solievo del Anima Sua al Glorioso San Francesco d' Assisi, et Pagare due Passi per il qm. Suo Padre e madre."¹⁸ Kot pričajo ti in drugi primeri je obisk svetišča v Assisiju v 17. in 18. stoletju med breškimi verniki postal jamstvo za uspešen prehod pokojnikove duše iz

12 Glej: L. Châtellier, *L' Europe des dévots*, Flammarion, Paris, 1987; M. Benedik, *Cerkvene razmere op. cit.*; C. E. O' Neill, *Jezuiti in humanizem*, Jezuiti op. cit., str. 246.

13 C. E. O' Neill, *Jezuiti in humanizem op. cit.* str. 247.

14 O razširjenosti kulta sv. Jožefa nam priča tudi breška cerkvena ikonografija. Njegov kip oziroma podoba dobimo v dolinski, boljunski, kroglski in prebeneški cerkvi. Glej: E. Cevc, *Jezuiti in likovna umetnost*, Jezuiti op. cit., str. 93. O češčenju svetnikov v potridentinskem času glej: A. Dupront, *Du Sacré op. cit.*; L. Châtellier, *L' Europe op. cit.*

15 ŽAD, Lucia Mejach, 2.8.1678, fasc. Testamenti.

16 ŽAD, Mihael Sobez, 21.11.1706, fasc. Testamenti.

17 ŽAD, Marinka Serial, 23.4.1751, fasc. Testamenti.

18 ŽAD, Nicola Petaros, 2.5.1727, fasc. Testamenti.

Srečevski civilnega pogreba
v Romanjoli

tostranstva v onstranstvo.¹⁹

Tudi delovanje kapucinov, ki so se v Trstu nastanili leta 1617 in so se posvetili katehezi in spovedovanju krajevnega prebivalstva, ni ostalo brez sledov v breškem verskem življenju. Kapucinski patri so še izraziteje kot prej omenjena redova prepričevali vernike o pravilnosti življenja v uboštvu in o pomembnosti dobrodelne dejavnosti. Širili so čaščenje Materje božje, sv. Antona, sv. Rešnjega telesa in rožnega venca, pobožnosti, ki so se v Bregu ohranile vse do danes.²⁰ Že prej omenjeni

Menigo Croatich iz Loga se je ob izreku oporoke v eni izmed nabožnih klavzuš spomnil kapucinov. Zapustil jim je v letno miloščino polovico vedra vina in 25 hlebov kruha.²¹ Uršula Sancin je svoji ubogi duši namenila 100 gl.: 82 gl. je zapustila dolinski cerkvi za maševanje nocturnov, 18 gl. pa kapucinskemu samostanu v Kopru za branje maš v tolažbo duš v vicah.²² Omenila sem le dve breški oporoki, eno iz 18., drugo iz prve polovice 19. stoletja, vendar je moč s pomočjo ostalih pokazati, da je kapucinski red začel delovati med

19 Čaščenje sv. Franciška je bilo razširjeno tudi med višjimi sloji na tržaškem podeželju, kot priča oporoka baronice Marije Saurer iz Kastelca, ki si je z oporočnim aktom izgovorila pokop v katedrali sv. Justa v Trstu, za prehod njene duše med blažene pa je odredila 100 zadušnic in mašo v Assisiju (ŽAD, Maria Saurer, 1.2.1756, fasc. Testamenti). V obiskovanju svetišč v Assisiju in Loretu v času protireformacije je za G. Fragnita vidna formalistična religioznost, cenena pobožnost (devozionismo spiccioło), ki so jo širili meniški redovi v poridentinskem času (G. Fragnito, Gli ordini religiosi tra Riforma e Controriforma, M. Rosa (ured.), Clero op. cit., str. 193). Zgrožen nad pobožnostjo breškega prebivalstva je J. S., sodelavec Edinosti, leta 1883, zapisal: "Tudi v oporokah (testamentih) so se spominjali teh svetišč s primernimi doneski v denarju. Kako hvaležni so nam zato Italijančiči v koperskem okraju (J. S., Cerkve Dolinske do XVIII. stoletja, Edinost, 1.12.1883)."

20 Delovanje kapucinov v Trstu je bilo prekinjeno leta 1785, ponovno pa je oživeło po letu 1855. O delovanju redov na Tržaškem in v Istri pišejo G. Cuscito, Storia di Trieste cristiana attraverso le sue chiese. Dalle origini al secolo XVII, Vita nuova editrice, Trst, 1982; L. Parentin, Il francescanesimo a Trieste e in Istria nel corso dei secoli, Comitato triestino per l'ottavo centenario della nascita di San Francesco, Trst, 1982; P. Zovatto; Cattolicesimo a Trieste, Ricerche religiose del Friuli e dell'Istria, 1, 1981, str. 149-181, še posebej str. 159-160.

21 ŽAD, Menigo Croatich, 11.9.1727, fasc. Testamenti.

22 ŽAD, Ursula Sancin, 22.7.1729, fasc. Testamenti.

breškimi verniki za frančiškanskim in da je med krajevnim prebivalstvom vse do 19. stoletja užival manjšo naklonjenost.

Čeprav nimamo izčrpnih podatkov o redovniškem delovanju v Bregu (dolinski Katapan iz leta 1727 omenja prisotnost redovnika ob novoletnem praznovanju, ne da bi določil njegovo redovno pripadnost), lahko zaslugo za razcvet bratovščin na breškem območju pripišemo bodisi uspešni pastoralni dejavnosti dolinskega klera bodisi vplivu meniških redov. Sodelovanje, ki ga je Cerkev ponudila vernikom pri opravljanju verskih obredov in pri vzdrževanju kapel in oltarjev, se je izkazalo za dovolj privlačno tudi na tem delu tržaškega podeželja. Pod vodstvom krajevnega klera in vplivom apostolske dejavnosti redovnikov so v 17. stoletju v Bregu začele delovati številne verske bratovščine. Iz oporočnih odredb je razvidno, da je v skoraj vseh vaseh delovala bratovščina. Maria Corsini žena Antona Juriana je leta 1739 zapustila tri drevesa na njivi Praudenca bratovščini Matere božje sv. rožnega venca, ki je delovala v Dolini. Z nabožnim volilom si je zagotovila branje ene zadušnice v blagor svoje duše in duše svojih staršev.²³

Jožef Lugn iz Ricmanj je leta 1738 zapustil bratovščini sv. Jožefa, ki jo je papež Inocenc XII. potrdil v letu 1693, 12 lir za vosek.²⁴ Martin Sobec iz Zabrežca je dodelil svoje premoženje ženi v užitek, za univerzalnega dediča pa je določil cerkev sv. Antona v Žabrežcu. Poleg tega pa je volil 5 dukatov in 30 lir bratovščini sv. Valentina, ki je delovala v vaški cerkvi.²⁵ Iz drugih oporok je razvidno, da sta v Boljuncu na začetku 18. stoletja delovali bratovščina sv. Janeza Krstnika in bratovščina sv. Egidija, v Dolini je krajevni kler ustanovil bratovščino sv. Rešnjega telasa, v Ricmanjih pa je ob bratovščini sv. Jurija delovala še bratovščina sv. Mohorja.²⁶

V krajevnih cerkvah so udje bratovščine vzdrževali in krasili oltarje. Prirejali so bratovščinske shode, skrbeli za slavnostno praznovanje zavetnikov in organizacijo procesij. Ljudsko pobožnost so širili in spodbujali tudi

med tistimi, ki so ostajali zunaj verskih bratovščin. V verskih bratovščinah se je posameznikova verska skušnjava povezovala s skupinsko in krepila solidarnostni mehanizem, na katerem je slonela kongregacija. V družbi starega režima so bratovščine postale uspešen kanal ne le verske, temveč tudi socialne integracije. Dopusčale so medstojno komunikacijo, saj so stanovske razlike znotraj bratovščine izginile.²⁷ V seznamih breških bratovščin ob imenih krajevnih gospodov najdemo tudi imena udov, ki so prihajali iz krajevnih kmečkih vrst. Najbogatejše breške družine so "sponsorirale" obredne stroške, opremljale in krasile so notranjost cerkva. Da bi zapustila trajen spomin na slavnostni dogodek ob vstopu v ricmanjsko kongregacijo, je družina tržaških patricijev Bonomo, ki je v poznem srednjem veku prevzela fevdalno jurisdikcijo na breškem območju od tržaških škofov, podarila kropilnico.²⁸ Skoro stoletje kasneje je tudi Ludvika, vdova po Frančišku Krailiču, boljnskem veljaku, izpolnila moževo željo in zapustila 300 gl. boljnski cerkvi, z namenom, da se kupi kropilnico in baldahin.²⁹

V okviru verskih kongregacij je religiozna naložba dobila svojo legitimacijo. Z vidika družbe omejenih resursov, kakršna je bila tradicionalna, je med drugim postala tudi oblika povračila za skupnosti iztrženo bogastvo. Kljub egalitarističnim načelom, ki so označevali tradicionalno družbo, slednja namreč ni izključevala možnosti obogatitve posameznikov, predvidevala pa je simbolno izravnavo, ki jo je omogočalo pozunanjeno versko čutenje.³⁰

Verska vnema breških vernikov in vernic se je uveljavljala še posebej v mrzlični gradnji cerkva, kapel in oltarjev. Že samo število cerkva, ki jih omenja Katapan dolinske župnije iz leta 1727, zgovorno priča o razmahu ljudske pobožnosti v 17. in v 18. stoletju na območju Brega. 17. stoletje je bilo čas gradnje večine še danes obstoječih cerkva oziroma postavitve novih oltarjev in obnovitve starejših cerkvenih zgradb. Katapan dolinske župnije iz leta 1727 omenja pet dolinskih cerkva: cerkev sv. Križa, cerkev sv. Marka, cerkev sv.

23 ŽAD, Maria Corsini por. Jurian, 24.1.1739, fasc. Testamenti.

24 ŽAD, Giuseppe Lugn, 24.1.1738, fasc. Testamenti.

25 ŽAD, Martin Sobec, 25.5.1728, fasc. Testamenti.

26 ŽAD, Michael Sobec, 21.11.1706, fasc. Testamenti, glej tudi: B. Kuret, Ricmanje in Log, Slovensko kulturno društvo "Slavec" v Ricmanjih, Trst, 1994, str. 19.

27 J. Mlinarić, Cerkev na Slovenskem v srednjem veku, Zgodovina cerkve na Slovenskem, Mohorjeva družba, Celje, 1991, str. 87. O ureditvi bratovščin v Istri glej: V. Štoković, Odnos Venecije prema bratovštinama u Istri od XVI. do XVII. stoleća, Problemi Sjevernog Jadrana, 4, 1982, str. 163-189; T. Luciani, Prospetto delle scuole laiche dell' Istria e delle loro rendite 1741, La Provincia dell' Istria, 6, 18, 1872, str. 1065-1067.

28 P. Cuscito, L' arredo liturgico di S. Giuseppe, Vita Nuova, 3136, 1982, str. 11.

29 "Siccome il mio defunto consorte Francesco Krailizh mi ha ordinato davanti la sua morte che il credito di f.300 m. c. presso gli eredi del defunto Angelo Venturini da Bolliunz siano impiegati per acquistare una pietra di battesimo ed un baldachino per la chiesa di Bolliunz, così lascio tale eredita per acquistare i detti suppelletili della chiesa e voglio anzi che sia scrupolosamente adempito l' espresso desiderio del defunto mio consorte (Pokrajinski arhiv Koper - od tu naprej PAK -, Okrajno sodišče Koper, Oporoke, Ludovica Krailic, 22.12.1868, fasc. 1867-1872)."

30 S. Guzzi, Le logiche op. cit. str. 168.

Andreja apostola in cerkev sv. Urha, za katero prve omembe segajo v leto 1331, v 17. stoletju pa je bila obnovljena. Leta 1649 je dolinska skupnost zgradila manjšo cerkev v čast sv. Martina, škofa iz Toursa, zaščitinka številnih bratovščin in enega najpopularnejših tedanjih svetnikov. V Boljuncu so leta 1640 razširili cerkev sv. Janeza Krstnika. Kot pričajo na cerkveno steno vklesana imena, so za obnovitvena dela poskrbeli štirje domačini. Poleg nje so na začetku 18. stoletja v Boljuncu še stale cerkev sv. Mihaela, cerkev sv. Roka in cerkev P. D. Marije na Pečah. Leta 1636 so v Zatrebuču domačini zgradili cerkev in jo posvetili sv. Antonu opatu, medtem ko je Jezero leta 1665 zgradilo cerkev v čast sv. Lovrencu. Sv. Antona opata so si za zavetnika izbrali tudi prebivalci Prebenega, ko so v drugi polovici 17. stoletja zgradili vaško cerkev. Prebenežani so sicer imeli še drugo cerkev, ki je bila posvečena sv. Jakobu apostolu. Po vsej verjetnosti se je pisalo leto 1662, kot priča letnica ob vhodu v cerkev, ko so tudi Krogle dobile svojo cerkev, ki je še danes posvečena sv. Trojici. V Mačkovljah, ki so bile sicer vključene osapsko župnijo, je bila cerkev v čast sv. Jerneju apostolu zgrajena leta 1652. Ob posvetitvi cerkve je leta 1658 tržaški škof Antonio Marenzi v Mačkovlje skupaj z relikvijami sv. Sebastjana in sv. Justa prinesel tudi relikvijo sv. Katerine. Katapan dolinske župnije iz leta 1727 omenja dve ricmanjski cerkvi, cerkev sv. Uršule kot podružnico v Logu in cerkev posvečeno sv. Juriju, ki je bila zgrajena v 17. stoletju. "Ker je leta 1645, ob postavitvi glavnega oltarja, prvič omenjena cerkev sv. Jurija, morda ni iz trte izvita domneva, da gre v resnici za prezidavo kapele v manjšo cerkev in postavitev ob tej priložnosti oltarja, posvečenega sv. Juriju."³¹ Pri posvetitvi breških cerkva so tamkajšnje verske skupnosti sledile verskim modam, ki jih je prinesel potridentski čas. Medtem ko so najstarejše cerkve na tem območju, zgrajene v srednjem veku, poimenovane po zavetnikih, ki so bili najbolj čaščeni na nemškem govornem območju, je pri izbiri patronov v 17. stoletju opaziti italijanski vpliv.³² Verska zagnanost se v Bregu ni kazala le v številu božjih hramov, ki je bilo znatno večje, če ga primerjamo s številom cerkva v vaseh na Tržaškem in na Malem Krasu, temveč tudi pri opremljanju in krašenju cerkvenih notranjščin.³³ V 17. stoletju so breške cerkve

dobile oltarje, okrašene s poslikavami ali kipi. Ob podobah božjih oseb, svetnikov in svetnic, so verniki spoznavali in dojemali pravilnost življenja v uboštvo, opravljanju dobrih del, zatajevanju grešnih nagibov - življenja kot priprave na smrt. Nasploh je večina svetnikov in svetnic, ki so jim bili posvečeni oltarji in podobe v breških cerkvah, (naj omenimo samo sv. Antona puščavnika, ki je bil s sv. Jožefom najbolj čaščen svetnik v Bregu), dajala zgled za življenje v revščini in odrekanju posvetnim užitkom.³⁴ Upodobljene božje osebe so v očeh neukih kmetov pridobile dimenzijo realnega, postale so "otipljive" besedi, krepile so sporočilnost verskih nauk in utrjevale vezi med vernikom in svetniki.³⁵ S hranjenjem njihovih čutov, so vernike vodile v sfero svetega in jih vabile k posnemanju. Vernik, ki je postal pred sliko ali kipom in pred podobo izpovedal svoje tegobe, je vzpostavljaj dialog s svetnikom ali svetnico in Bogom. Pomoč zavetnika je bila namreč odvisna od čaščenja, ki mu ga je posameznik oziroma kolektiv izkazoval. Da bi se nek svetnik ali svetnica spomnil/a duše umrlega, ga je ali jo je bilo treba nanjo posebej opozoriti. Denar, premično in nepremično premoženje, ki so jih Brežani ali Brežanke zapuščali v 17., 18. in še na začetku 19. stoletja, so bili namenjeni točno določenemu svetniku ali svetnici. Svojih priprošenj niso naslavljali nediferencirani božji entiteti, temveč tistemu svetniku ali svetnici, s katerim ali katero so se v teku življenja posebej zblizali.

31 B. Kuret, O vasi Ricmanje in njeni cerkvi, Čudeži sv. Jožefa v Ricmanjih pri Trstu v starem opisu iz leta 1827, Založništvo tržaškega tiska, Trst, 1992, str. 47. Podatki o gradnji cerkva v Bregu so povzeti tudi po G. Beari, Guida alle chiese di Trieste e Provincia, Stabilimento tipografico nazionale, Trst, 1960.

32 Imena izbranih zavetnikov ne odstopajo od tistih, ki so najbolj pogosta na Tržaškem (A. Scacchi, I nomi dei santi titolari delle chiese giuliane, La porta orientale, XIX, 1949, str.90-94).

33 ŽAD, Katapan dolinske župnije 1727.

34 O življenju sv. Antona puščavnika glej: J. Hall, Rječnik tema i simbola u umjetnosti, Avgust Cesarec, Zagreb 1991, str. 13-14.

35 Potridentski kler se je zavedal pomena, ki ga v verski izkušnji lahko prejme transpozicija pisanega oziroma govornega v podobo (P. R. Lerou, Objets de culte et pratiques populaires pour une methode d' enquete, B. Plongerou (ured.), La religion populaire op. cit., in str. 195-273, se posebej, 198-199).

Živahna dejavnost breških bratovščin je sredi 18. stoletja začelo plahneti. Izjema so Ricmanje, kjer je delovanje krajevne bratovščine na novo zaživelo po čudežnem dogodku, ki se je pripetil v tamkajšnji cerkvi. Leta 1749 so Ricmanjci ugotovili, da se je svetilka, ki je hranila večno luč v cerkvi sv. Jurija, sama prižigala. Kot navaja Cuscito, župnik Raunah, prepričan, da gre za ljudsko vraževerje, čudeža sprva ni hotel priznati. Skrivnostno prižiganje in ugašanje svetilke je bilo namreč pripisano sv. Jožefu šele po obisku skupine oglednikov, nakar je 5. maja 1749 tržaški škof v čast čudeža sv. Jožefa sklical procesijo.³⁶ Kmažu zatem je ricmanjska cerkev postala romarski kraj. Število častilcev sv. Jožefa je bilo tolikšno, da so v letih 1769-1771 na kraju, kjer se je prvotno nahajala cerkev sv. Jurija, postavili novo v čast sv. Jožefu. Sloves ricmanjske bratovščine je bil velik, predvsem zato, ker je njen pokrovitelj postal sam nadvojvoda Jožef, poznejši avstrijski vladar. Leta 1773 je bilo v bratovščino vpisanih že 4884 udov. Vanjo so vstopili Ricmanjci, prebivalci sosednjih vasi, Tržačani in številni kleriki in aristokrati iz najrazličnejših območij habsburške monarhije.

Delovanje ricmanjske bratovščine je okrog leta 1782 prekinil njen nekdanji pokrovitelj. Ko je Jožef II. začel bitko proti pozunanjeni ljudski pobožnosti je najprej prizadel jezuitski red, nato tudi ostale redove in verske bratovščine. Avstrijski vladar je z odlokom ukinil vse popoldanske oblike pobožnosti, litanije in branja rožnega venca, ob nedeljah in praznikih je predpisal eno samo mašo pri glavnem oltarju.³⁷ Motila ga je potrata sredstev in energij v verske namene, kar sklepamo iz tega, da je kleru svetoval varčevanje celo s svečami na oltarju. Jožefinska država, ki se je potegovala za vsesplošen gospodarski napredek in laično naravnano družbo, si je zastavila cilj, da prepreči cerkveno pokroviteljstvo v posvetnih zadevah, vzpostavi nadzor nad delovanjem klera, hkrati pa, da omeji pobožnost, ki je prežemala vsakdanje življenje ljudskih množic. S stališča laične, razsvetljene države je verska vnema, ki je reševanje bivanjskih vprašanj bolj prisojala posegu nadnaravnih sil kot pa človeški volji, postajala vse resnejša ovira vsakršni modernizacijski težnji.

Avstrijske posvetne oblasti sicer niso imele nikakršnega namena odpraviti cerkvenih institucij. Njihov cilj je

bil le oslabiti moč in vpliv verskega militantnega življenja v korist ponotranjega doživljanja Boga, kar potrjuje tudi ustanovitev posebnega državnega fonda name-njenega ustanavljanju škofij in župnij. Ukinjanje meniških redov je potekalo v korist svetne duhovščine, ki je so-glasno z laično oblastjo sama nastopila zoper bratovščine, pasijonske igre, prepogoste procesije in romanja, to je zoper pretirano, baročno pobožnost. Boj za odpravo takšne pobožnosti se je nadaljeval tudi v času francoske uprave ilirskih provinc. Z razsvetljenega stališča franco-skih oblasti je redno versko udejstvovanje ljudi oddaljevalo od dela, skupnost pa od napredovanja. Za razliko od reform avstrijskih oblasti v času Jožefa II., pa so Fran-cozi dopustili dejavnost bratovščine sv. Rešnjega telesa.

Jožefinski in francoski posegi na področju religije so odmevali tudi na državnem obrobju, kakršno je bilo breško območje. Kot pričajo arhivski drobcji, je baročna pobožnost že v prvi polovici 19. stoletja začela zamirati. V času jožefinskih cerkvenopravnih reform so bile v Bregu opuščene številne cerkve, denimo cerkev sv. Andreja v Dolini in cerkev sv. Mihaela v Boljuncu.³⁸ Vera je v življenju Brežanov ohranila osrednjo mesto, vendar so se njene zunanje oblike postopoma začele umikati pred ponotranjenim verskim občutjem, in to predvsem po zaslugi klera, ki je podlegel vplivu moralnega rigorizma. Le religija, ki jo je očistila moč razuma in se ni izneverila temeljnim cerkvenim dogmam, je lahko hodila v korak z interesi in zahtevami razsvetljene države in seveda s težnjo svetnega klera po ohranitvi svojega poslanstva v modernizirajoči se družbi.

K postopnemu opuščanju baročnih religioznih obrazcev in širjenju novih je prispevala tudi narodobuditeljska vloga, ki jo je slovenska duhovščina v Bregu, podobno kot drugje v slovenski Istri in na Primorskem, prevzela sredi 19. stoletja. Breški kler je postal glavni pobudnik nacionalne prenovne in njegovi posegi na posvetno področje, tako v šolstvo kot v prosvetno dejavnost, so postajali vse pomembnejši. Dolinskemu dekanatu gre pripisati zaslugo, da so breške vasi že leta 1809 dobile prvo šolo, čeprav je slovenščina v njej, kot v drugih medtem odprtih šolah v Bregu, postala učni jezik šele leta 1850. Skrb za opismenjevanje breškega prebivalstva, je v pomarčnem obdobju bila vzporedna s procesom narodne prebuje tega območja.³⁹ V boju za

36 "Dio...si compiacque far palesi a' di nostri e sotto a' nostri occhi le sue meraviglie o per riaccendere in noi la devozione forse languente verso un sì gran patriarca, o per illuminare le nostre menti a riconoscere in San Giuseppe un valido protettore nelle indigenze della nostra vita e né pericoli delle nostre agonie (G. Cuscito, San Giuseppe della Chiusa: una lampada prodigiosa nell' età dei lumi", Vita nuova, 3128, 1982, str. 10)."

37 F. M. Dolinar, Jožefizem in janzenizem, Zgodovina cerkve op. cit., str. 156.

38 M. Bufon, A. Kalc (uredi), Krajevni Leksikon Slovencev v Italiji, Založništvo tržaškega tiska, Trst, 1990, str. 253 in str. 262.

39 Slovenska duhovščina v Istri, potem ko je državni zbor dne 21. decembra 1867 sprejel zakon o splošnih pravicah vseh deželnih jezikov v šolah, uradih in javnem življenju, je postala glavni pobudnik nacionalne prenovne na istrskem podeželju (J. Kramar, Narodna prebuja istrskih Slovencev, Lipa - Založništvo tržaškega tiska, Koper-Trst, 1991, str. 183). V skrbi klera za opismenjevanje in širjenje pisane besede med nižjimi sloji prepoznavna P. Chaunu poseg Cerkev, ki je hotel zajeti vse ravni socialnega življenja (P. Chaunu, Église, Culture et Société, Société d'Édition d'Enseignement Supérieur, Paris, 1981, str. 425).

uveljavljanje slovenščine v javnosti in v težnji za pospešitev slovenskega narodnega gibanja na Tržaškem in v Istri, je dolinski dekan Jurij Jan dal pobudo za tabor, ki se je leta 1878 vršil v Dolini. Leta 1881 je ob odkritju spomenika na mestu, kjer se je odvijal tabor "pozval udeležence proslave, naj store vse, kar je v njihovi moči, da bi bil na slovenskih solah obisk čim večji in da bi se ustanovile srednje šole. Na občnem zboru društva, po proslavi, je bil Jan izvoljen za odbornika."⁴⁰ Politična narodobudna dejavnost duhovščine je potekala vzporedno in skozi njeno pastoralno dejavnost.⁴¹ Upamo si trditi, da jo je delno okrnila, če ne celo zasenčila. Skupno delovanje katoličanov in liberalcev na tržaškem podeželju v prosvetnih društvih in v vrstah samega političnega društva Edinost v Trstu je po eni strani resda omejilo laično naravnost krajevnega liberalizma, vendar je na drugi strani tudi preprečilo fundamentalistično radikalizacijo verskih ustanov.

Ob koncu 19. stoletja in na začetku 20. stoletja je pri delovanju krajevnih duhovščine opaziti ponoven zasuk. Jakob Ukmar, ki je župnikoval v Škednju in je sodeloval z dolinsko duhovščino, je z izdajanjem Družinskega prijatelja na Tržaškem poskušal uveljaviti koncept krščanskosocialnega gibanja. Prizadeval si je omejiti vpliv liberalnega tabora in njegovega glasila Edinosti, s katerim je sodeloval tudi del tržaškega slovenskega klera in spodbuditi ustanavljanje društev, ki bi bila krščanskosocialno usmerjena in bi katoliškim načelom dajala prednost pred nacionalnimi. S tem namenom je Ukmarjevo krščanskosocialno gibanje na volitvah leta 1908 v dolinskem okrožju predstavilo svojega kandidata. V tekmi z liberalnim kandidatom je le-ta dobil le 501 glas, medtem ko jih je njegov tekmeč 3134.⁴²

Iz župnijskih in občinskih virov je razvidno, da je breški kler na prelomu stoletij izgubil primat v javni sferi. Spori med duhovščino in občinskimi močmi so postali vse pogostejši in del breškega prebivalstva Cerkvi in njenim predstavnikom ni priznaval več dominantne vloge, ki so jo še nekaj desetletij pred tem nesporno imeli v krajevnih skupnostih in življenju posameznikov. Povodi sporov med cerkvenimi in posvetnimi močmi so bili različne narave, največkrat finančne. Od tu je povsem razumljiv poskus krajevnih duhovščine, da s pomočjo krščansko naravnanih društev in verskih bratovščin na novo reorganizira svojo socialno mrežo. Dne 21. decembra 1894 je strokovna organizacija

krščanskih socialcev iz Boljunca kljub neodobravanju občinskih oblasti vložila prošnjo za ustanovitev Delavskega izobraževalnega in podpornega društva v Boljuncu. Društvo je nastalo z namenom, da bi krepilo versko in narodno zavest ter izobraževalo svoje člane po smernicah enciklike *Rerum novarum* Leona XIII. Za društvenega zaščitnika sta bila izbrana sv. Rok in sv. Jožef, svetnika, ki sta bila v 17. in 18. stoletju v ospredju krajevnih ljudskih pobožnosti. V primeru razpustitve društva, piše v 20. členu društvenega pravilnika, bo njegovo premoženje prevzela boljunska cerkev, ki ga bo po svoji presoji namenila ubogim ali okrasitvi cerkve. Iz pravilnika je moč razbrati po eni strani zavezanost tradicionalnemu verskemu udejstvovanju, po drugi pa vplive novega političnega gibanja in zahtev, ki jih je vernikom nalagal takratni čas. Po privolitvi državnega namestništva v ustanovitev društva, ki je februarja 1905 omogočila sklic ustanovnega občnega zбора, se je društvo moralo soočiti z oviranjem županstva, ki je leta 1908 pri državnemu namestništvu vložilo zahtevek po njegovem razpustu. Vlogo, ki jo je predložilo koprskemu glavarstvu, je dolinsko županstvo utemeljilo s sklicevanjem na njegovo nedopustno delovanje, češ da društvo ne prijavlja svojih shodov in da nanje vabi "ljublanske agitatorje", ki z "razpečevanjem" vina nedopustno škodujejo domačim gostilničarjem.⁴³

Podobno neodobravanje je v občinskih vrstah sprožila ustanovitev Katoliškega slovenskega izobraževalnega in podpornega društva v Dolini leta 1908, h kateremu so na pobudo dolinskega klera pristopili tudi prebivalci iz sosednjih vasi. Dva dni po tem, ko je avgusta 1908 državno namestništvo izdalo soglasje k ustanovitvi društva, je dolinsko županstvo od istega organa terjalo njegov razpust. Svojo zahtevo so občinski močje utemeljili z okoliščino, da društvo ne naznanja svojih shodov in da so na društvenem shodu, ki je potekal 23. avgusta v Dolini politični agitatorji "ščuvali poslušalce proti šoli in občini."⁴⁴ Iz dopisa, ki ga je Bogoljub objavil ob smrti društvenega predsednika Gašperja Slavca leta 1912, je razvidno, da je v ospredju društvene dejavnosti stopila obnova krajevnega verskega življenja: "Pokojni je bil mož kremenitega značaja in strogih katoliških načel. Bili so hudi časi za časa ustanovitve kat. izobraževalnega društva, pa on se ni bal, stopil je odločno v prve verste za katoliško gibanje. Bil je vnet govornik, nastopal povsod pogumno. Vsak

40 J. Kramer, *Narodna op. cit.*, str. 186.

41 *Ibidem*.

42 P. Zovatto, *La stampa cattolica slovena (e croata) a Trieste, Ricerche religiose del Friuli e dell' Istria*, III, 1984, str. 29; P. Zovatto, *Cultura del clero di Trieste tra '800 e '900, Ricerche religiose del Friuli e dell' Istria*, II, 1983, str. 5-45.

43 J. Kramer, *Narodna op. cit.*, str. 196-197. O rivaliteti med duhovnikom in županom glej: H. Mendras, *Sociétés op. citat.*, str. 104.

44 J. Kramer, *Narodna op. cit.*, str. 196. Spore med županstvom in klerom gre obravnavati kot konflikt, ki ga sproži poskus občinskih moč, da prevzamejo oblast v javni sferi. Le nasprotovanje oblasti prižnice poveča možnost posvetnega nadzora vaše scene (M. Launay, *Le bon prêtre op. cit.*, str. 227 - 256).

govor se je začel s pozdravom 'Hvaljeni bodi Jezus Kristus!' V svojih govorih je poudarjal medsebojno ljubezen v presv. Srcu Jezusovem. Ni se sramoval iti večkrat v cerkev, kakor tudi ne prejemati sv. zakramentov; kot tak je bil zgled celemu društvu.⁴⁵ Kot je razvidno iz navedenih primerov se je na začetku 20. stoletja vsak poseg duhovščine na politično področje in delovanje duhovščini naklonjenih Brežanov moralo soočiti z negotovanjem in nasprotovanjem vedno bolj laično naravnane občinskega predstavništva. Občinski možje so si s svojimi odločitvami prizadevali zadržati osrednjo vlogo, ki jo je cerkvena institucija več stoletij imela v breški javnosti. Le delovanje ženskih verskih bratovščin, ki so nastale v istem času, ni izraziteje motilo občinskega predstavništva, bržkone zato, ker ženske niso posegale, vsaj navidezno, v krajevno politično delovanje. Z ustanovitvijo Marijine družbe leta 1904 je dolinski kler poskušal obvarovati "odraslo žensko mladino zapeljevanja", jo prevzgojiti v izpolnjevanju božjih in cerkvenih zapovedi ter navdušiti za Marijino in Jezusovo čiščenje. Pri tem se je poslužil enega izmed sredstev, ki jih je imel na razpolago v boju za zaustavitev procesa sekularizacije. Edini pogoj za včlanitev v Marijino družbo je bila zaobljuba pobožnemu in "moralnemu" živjenju: "Družbenice se imenujejo 'Marijine hčere' in ostanejo z družbo v zvezi tudi če se omože. Vendar se smejo omenjene Marijine hčere le s prednikovim dovoljenjem udeleževati shodov. Kadar imajo pri shodu procesije, sv. obhajilo itd. samske Marijine hčere kot družbeni znak s okrog vratu svetinjo na sinjem, takrat naj jo imajo omožene na črnem traku. - (Sprejemajo se tudi bogoljubne krščanske žene, katere se imenujejo 'Marijine sestre')." Pravilnik društva je prepovedoval Marijinim hčeram članstvo "veri sovražnih npravnosti nevarnih društev. Slabo berivo, javni ples, ponočevanje in vse, kar se ne zлага z družbenim namenom, je strogo prepovedano."⁴⁶ Pod vodstvom župnika, ki je bil hkrati duhovni vodja skupine, so se dekleta in žene enkrat tedensko sestajale, prirejale izlete in srečanja. Župnik si je pridržal pravico, da je članice, ki so se prekršile nad pravilnikom, pri priči izključil. Dogajalo se je, da so Marijino družbo morale zapustiti ženske in dekleta, ki so se udeležile plesov ali so v večernih urah pohajkemale po vasi, ne meneč se za navodila duhovnega vodje in za odredbe županstva.⁴⁷ Kot lahko razberemo iz zapisnika sej Marijine družbe, so zlasti mlajše članice rade pozabljale na Marijin vzor.

Moška družba jim ni pomenila le sprijenosti in plesi so jim bili v zabavo; skratka, podoba Marije Device je bila zanje preoodaljen in prezahteven vedenjski model. Odraščale so pač v okolju, kjer so krušarice brez vsakršnega nadzorstva zahajale v mesto in so bile vajene sploh sproščenih odnosov na vasi in zunaj nje, medtem ko je prevzem Marijinega vzora od žensk terjal, naj se predajo izključno materinstvu in moralnemu poslanstvu v družinskem okolju. Z nadzorom, ki ga je kler izvajal nad ženskami, včlanjenimi v Marijino družbo, je Cerkev očitno poskušala nadoknaditi izgubljeno oblast v javnosti. Ustanavljanje Marijinih družb na tržaškem podeželju je za duhovščino pomenilo možnost širjenja modela ponižne ženske in uresničevanje težnje, da se z žensko pomočjo omili ali celo odpravi nepokornost njihovih mož in sinov.⁴⁸ Kljub zavzetosti klera, nove verske organizacije, ki so nastale na prehodu iz 19. v 20. stoletje, niso privabile v svoje vrste vsega krajevnega prebivalstva, vanje so vstopili le najvernejši. Versko udejstvovanje je postalo za nekatere nezdružljivo z njihovo politično opredelitvijo. Predstavniki vere so postali voditelji le tistih, ki so redno zahajali v cerkev.

Sporom, ki so od 90-ih let naprej označevali odnose med dolinsko duhovščino in občinskim predstavništvom, so se na začetku 20. stoletja pridružili še konflikti med dolinsko župnijo in njej podrejenimi kaplanijami. Najodmevnejši med njimi spor je izbruhnil leta 1899 med dolinsko župnijo in Ricmanjci, ki so zahtevali osamosvojitve svoje kaplanije, ustanovljene leta 1787, hkrati pa tudi uvedbo slovanskega bogoslužja. Ricmanjci so "želeli izkoristiti 'privilegirani' položaj vaške cerkve, v blagajno katere se je posebno zaradi 'romarske poti' stekala kopica denarja, ki je pa po cerkvenem pravu pripadal župniji v Dolini. V ta namen so želeli, da se jim kaplanija poviša v samostojno župnijo."⁴⁹ Prva prošnja za samostojno župnijo, ki je zahtevala pravilno razdelitev državnih prispevkov, je bila oddana leta 1866, čeprav je do prve pritožbe pri višjih cerkvenih oblasteh nad neprimernim ravnanjem dolinske župnije, ki naj bi spregledovalo pristojnosti kaplanije, prišlo že v aprilu 1845. Vzroki trenj, ki so se v drugi polovici 19. stoletja pojavljali med dolinsko župnijo in ricmanjsko kaplanijo, so bili pobiranje odpustkov, organizacija procesij in blagoslovov, predvsem pa pober. Toda šele kriza, v katero je zašla dolinska cerkev je napetosti prignala do vrelišča.

45 Iz Boljunca, Bogoljub 1912.

46 ŽAD, Posebna pravila dekliske Marijine družbe v Dolini pri Trstu, 12.5.1904. Na Tržaškem in v Istri so Marijine družbe, ki so bile sicer prvotno bratovščine, ki so jih v potridentskem času ustanavljal jezuitski red, nastajale v letih 1890-1914.

47 ŽAD, Posebna pravila op. cit.

48 Podrobneje o Marijinem kultu glej L. Accati, *Il padre naturale. Tra simboli dominanti e categorie scientifiche*, Memoria, 21, 1987, str. 90-91;

49 B. Kuret, Ricmanje op. cit., str. 86.

Leta 1899 so Ricmanjci na škofijskem ordinariatu in na tržaškem c. kr. namestništvu obnovili prošnjo za samostojno župnijo, hkrati pa so se odpovedali vsem dolžnostim do dolinske duhovščine. Poleg Ricmanj sta prošnjo za osamosvojitve pristavili tudi kaplaniji Boršt in Boljunec. Ricmanjsko prošnjo, ki jo je podpiral takratni ricmanjski kaplan Anton Požar, je dolinski župnik Jurij Jan, v dopisu tržaški škofiji, potem ko ga je ta vpraševala za mnenje o osamosvojitvi Ricmanj, označil za rezultat kaplanovega agitiranja. Kljub Janovemu neodobravanju, je tržaški škof Ricmanjcem obljubil ustanovitev župnije. Zanj je bila potrebna le še privolitev osrednjih državnih oblasti. Vendar je 5. julija 1900 državno namestništvo v Trstu odredilo, da se lahko kaplanije osamosvojijo, samo če prebivalci le-teh prevzamejo plačevanje novega župnika, kar je - preprosto povedano - pomenilo, da bi lahko Ricmanjci dobili novo župnijo le, če bi poleg svojega vzdrževali še dolinskega župnika. Iz protesta do te odredbe so novembra istega leta Ricmanjci, kljub grožnjam, ki so prihajale s tržaške škofije, prestopili v unijatsko, grškokatoliško cerkev. V rimskokatoliško cerkev jih ni privedla niti nevarnost izgube vseh pravic do cerkev sv. Jožefa v Ricmanjih in sv. Urše v Logu, župnišča in vsega cerkvenega premoženja. Nasprotno, zahteve Ricmanjcev so postajale vse bolj radikalne in so odmevale tudi drugod na Tržaškem.⁵⁰ V afero so se vpletli cerkveni prelati, posvetne oblasti, prišlo je do posegov orožnikov, iz česar se je ob dvoumнем obnašanju unijatskega škofa Drohobeckija, leta 1902 izcimila prošnja 500 Ricmanjcev in Rojančanov pravoslavnemu škofu v Zadru za prestop v pravoslavje: "Okrog 500 oseb iz Rojana in Ricmanj je poslalo prošnjo pravoslavnemu škofu v Zadru dr. Nikodemu Mišašu. V njej so ga prosili, da bi jih sprejel v svojo škofijo. Med drugimi vzroki za ta korak so navedli tudi to, da jim unijatski škof Drohobecki noče ali ne more pomagati. Res pa je, da med vzroki, ki so jih navedli za prestop v pravoslavje, ni niti enega verskega problema, ampak sami politični."⁵¹

Tržaški škof Nagl je 25. novembra leta 1902 izdal ukaz o prenehanju slovenskega bogoslužja v Ricmanjih, o ukinitvi unijatske jurisdikcije in o ponovni vzpostavitvi ricmanjskih dajatev dolinskemu kleru. Ricmanjski kaplan Požar je bil zaradi nepokorščine in nespoštovanja višjih cerkvenih oblasti suspendiran. Vendar afere, kljub

posegom orožnikov, s tem še ni bilo konec. Ricmanjci so vztrajali pri svojih zahtevah in so se upirali duhovniku, ki so maševali v latinščini, tako, da so raje kot njihove maše obiskovali tiste v pravoslavni cerkvi v Trstu. Leta 1903 so na tržaški škofiji ugotavljali, da se je v Ricmanjih osem oseb proglasilo za brezbožne.⁵² Nasploh, kot priča poseben fascikel, v katerem so na tržaški škofiji zbrali dokumentacijo o ricmanjski aferi, je upornost Ricmanjcev še posebej skrbela škofa. Slednji jih je 13. septembra vabil, naj se vendarle vrnejo v okrilje rimskokatoliške Cerkve. Krivdo za nesoglasja je pripisal nacionalističnim skrajnežem: "Toda prišli so čez vas hudi časi. Izkoristilo se je Vašo dolgoletno željo za samostojno župnijo, da se je Vas odvedlo iz prave poti, pregovorilo se je vas, da ste odklonili vže ponujeno župnijo. V cerkveno-upravno vprašanje preneslo se je narodnostno vprašanje. (...) Voditelji niso vam puščali niti dosti časa, da bi stvar trezno razmišljali in se posvetovali s cerkveno oblastjo in tako je postala beseda 'Ricmanje' bojni klic za tiste, ki hočejo prenašati cerkveno oblast le v toliko, v kolikor se kaže ta naklonjena njih namenom."⁵³

Aprila 1905 so Ricmanjci prejeli dopis škofa Nagla o ustanovi ricmanjske župnije. Povratek v rimskokatoliško cerkev ni navdušil vseh Ricmanjcev. Versko življenje v Ricmanjih se po tem sklepu ni normaliziralo. Ricmanjci so se odločali za civilne poroke in pogrebe, neprijaznost, ki so jo izkazovali predstavnikom rimskokatoliške cerkve, je bila glavni vzrok pogostih zamenjav kaplanov. Konec afere ni prineslo niti dovoljenje Vatikana, da se uvede glagolsko bogoslužje. Razmere so se uredile šele po prihodu Ivana Zege leta 1910, ko so predstavniki ricmanjske skupnosti, na dolinskem županstvu potrdili ustanovno listino svoje župnije in končno pristali na rimskokatoliško bogoslužje, na cerkvene pogrebe, poroke in krste. Vzrokov deset let trajajočega spora med Ricmanjci, dolinskim klerom, tržaško škofijo in administrativnimi oblastmi je več in o njih na tem mestu ne bomo podrobneje razpravljali. Lahko pa se vprašamo, ali bi do tega spora prišlo, če ne bi ljudska pobožnost med krajevnim prebivalstvom pred njegovim izbruhom začela usihati. Odnos vaških ljudi do religije in cerkvene institucije nasploh se je spremenil. Šele na podlagi tega verskega in duhovnega preobrata je moč

50 Skupno je bilo takrat na Tržaškem 2000 unijatov (P. Stres, Ricmanjska afera (1899-1910), Slovensko morje in zaledje, 1, 1, 1977, str. 122).

51 Ibidem, str. 123.

52 Archivio della Curia Vescovile di Trieste (od tu naprej ACVT), Verbali sedute concistoriali 1902-1920, 29.5.1903.

53 ACVT, Vernikom Ricmanj in Loga!, Trst, 13. 9.1903, fasc. Rizmagnje, 1890-1910. Tudi poročilo, ki ga je tržaški škofijski ordinariat 29. julija 1903 poslal v Vatikan, pripíše glavno krivdo, da je do afere prišlo, kaplanu Požarju: "...Požar, il quale sgraziatamente nel 1897 fu nominato cola cappellano, un zelante agitatore per la causa e liturgia slava. Costi approfittava del malcontento del popolo il quale in maggioranza non sa ne leggere ne scrivere, onde spingerlo al passo di dichiararsi greci-uniti per ottenere il triplice scopo: la parrocchia indipendente come greco-cattolici e con la lingua slava in liturgia e che egli Požar potesse divenire di nuovo parroco..." (ACVT, Relazione sull' affare Ricmanje mandato a Roma li 29 luglio 1903, fasc. Rizmagnje, 1890-1910)."

razumeti upor Ricmanjcev, ki se ni menil za posledice svojih dejanj. Navzočnost transcendentnega je zanje že pridobila značaj dodatnega in nenujnega, podobno kot so verske klavzule v oporokah na prehodu iz 19. v 20.

stoletje postale le usedline tradicije. Na ravni individualne in kolektivne zavesti, so Ricmanjci opravili desakralizacijo, ki je potekala tudi v drugih okoliških vaseh, tedaj nekoliko manj vidno.

RIASSUNTO

Dopo il Concilio di Trento la vita religiosa nella campagna triestina conosce un periodo di grande risveglio. Il clero secolare supportato nella sua attività pastorale dagli ordini religiosi dei gesuiti, dei francescani e dei capuccini presenti a Trieste e a Capodistria intensifica l'opera di evangelizzazione della popolazione rurale. Nel Settecento le comunità della Val Rosandra partecipano attivamente alla vita religiosa con la fondazione di confraternite, costruzione di chiese e con numerose elargizioni il sacro impregna la vita quotidiana dei contadini e il prete diventa la loro guida spirituale nonché l'intermediario privilegiato tra la sfera sacra e quella profana, tra l'esterno e l'interno della comunità. Nella seconda metà del Settecento, ancora prima dei provvedimenti giuseppini, la religiosità popolare locale conosce un primo affievolimento. Tuttavia soltanto verso la fine dell'Ottocento si verifica il progressivo distacco di una parte della popolazione contadina dall'istituzione ecclesiale. L'intesa attività politico-culturale svolta nella seconda metà dell'Ottocento dal clero in difesa dei diritti nazionali della popolazione slovena pone in secondo piano la sua attività pastorale contribuendo alla progressiva secolarizzazione della campagna slovena. A fine Ottocento la dirigenza politica locale di orientamento liberale delimita la sfera d'intervento ecclesiale. Il clero costretto a cedere ai laici la guida politica della comunità intensifica la sua attività pastorale nel tentativo di arrestare le tendenze secolarizzatrici e conquistare il consenso perduto.